

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ В ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVІІІ СТОЛІТТЯ

В статті розглядається проблема формування моральної особистості шляхом виховання та освіти як необхідної умови реалізації щасливої життя.

In clause the problem of formation of the moral person through education and education as achievement, necessary a condition, of happy life is considered.

Своєрідність історичної ситуації на Лівобережній Україні в цей час відзначається загальною політичною стабілізацією, припиненням спустошливих нападів польської шляхти і кримських татар. Театр воєнних дій поступово перемістився на південь і на схід. І як результат, в регіоні почалося соціально-економічне піднесення, розвиток торгівлі, товарного виробництва, що в свою чергу призвело до розширення міст, зростанню промислів і мануфактур.[3,30] Такі суттєві зміни в соціально-політичному житті суспільства визвали велику потребу в освічених людях, головним чином,

вчителів, лікарів, юристів, перекладачів. А підготовка таких спеціалістів здійснювалась в спеціальних навчальних закладах, мережа яких поступово розширювалась по всій автономії.

Бурхливий розвиток освіти викликав неабиякий інтерес з боку суспільства до проблеми створення національної школи. Українська філософсько-педагогічна думка XVIII століття головну увагу приділяла етико-гуманістичній проблематиці, вирішенню проблем змісту людського життя і формування особистості. На думку Г. Ващенка, саме в цей час відбулась істотна переорієнтація наукової проблематики, яка у попередні часи набагато більше уваги приділяла політичним аспектам розвитку суспільства. Центром філософсько-педагогічної думки і, взагалі, просвітництва в Україні стала Києво-Могилянська академія, де були зосереджені кращі кадри творчої інтелігенції.

Серед етико-гуманістичних питань, які розглядались в лекційних курсах професорами академії, найбільше значення мала проблема щастя в людському житті та пошук шляхів її реалізації, через виховання й освіту. Так у Георгія Кониського ми зустрічаємо думку про те, що насамперед людина народжується для щасливого життя і їй перш за все потрібно шукати щастя в земному житті, а не очікувати його в потойбічному світі. Для Г. Кониського людина залишається творінням Бога, однак вона творіння мисляче і розважливе і до того ж має раціональну душу, яка підіймає її над іншими природними істотами, роблячи господарем своєї долі. Це вже взагалі інший тип людини, що бажає і може сама керувати собою, творити свою долю [2,68]. Визнаючи активну природу людини, її здатність до творчої, продуктивної діяльності, Г. Кониський закликав до виховання в людині релігійної моралі, пристосованої до потреб нового суспільства. Він висуває ідею розумної людини, здатної самостійно вирішувати принципові питання свого життя.

На перше місце Г. Кониський, звичайно, ставить проблему морального виховання людини, яке повинно навчити її керувати своїми вчинками і пристрастями, показати їй реальний шлях до щасливого життя. Тому значну увагу він приділяв проблемі мотивації людської діяльності, висловлюючи думку, що поведінка людини формується під впливом чуттєво-

емоційної сфери її природи, але ця сфера повинна керуватися розумом разом із волею. А раз людина має активну природу, то її творча продуктивна діяльність виступає головною умовою щастя. Найбільша тут проблема полягає в тому, що у Г.Кониського діяльність і праця взагалі не пов'язані з людською природою і мають абстрактне значення [2,70].

Подібні проблеми були розглянуті в лекційних курсах також професора Києво-Могилянської академії Мануїла Козачинського. Людина, в його поглядах, більше піклується про свій внутрішній світ, ніж про зовнішні умови існування і тому виступає не стільки моральною істотою, скільки духовною. Щастя, на думку М. Козачинського, полягає “в умінні правильно користатися власним розумом, у втіленні його постулатів у житті, ні в чому не суперечному законам природи” [1,14].

Саме таке сприйняття навколишнього світу з позиції розуму ще більше було притаманне філософсько-педагогічним поглядам Якова Козельського. Він був першим в Україні, хто позитивно сприйняв ідеї французьких філософів-матеріалістів. Виступав послідовним прихильником популярної серед просвітителів того часу ідеї залежності суспільного розвитку від розширення освіти. Великий шанувальник матеріалізму, Я. Козельський вважав суспільне середовище найважливішим фактором, що впливає на розвиток людини. Тому його педагогіку пронизує ідея соціальної рівності і вона тісно пов'язана із суспільним розвитком. Людина, відповідно до поглядів Я. Козельського, є детермінованою не релігійно, а соціально; отже, через виховання й освіту вона повинна бути підготовлена до служіння насамперед суспільству. А суспільству в першу чергу потрібні люди грамотні, освічені, морально виховані. Таким чином, розвиток як людини так і суспільства тісно пов'язаний з освітою.

З матеріалістичної точки зору Я. Козельський розглядав і гуманізм, як головний принцип морального виховання. Як прихильник ідей К.А.Гельвеція і Ж.Ж.Руссо, він взагалі заперечував релігійне віровчення як обґрунтування цілей, змісту морального виховання. На думку Ю.Я.Когана, поглядам Я. Козельського було властиво заперечення християнської ідеї

людинолюбства. Він стверджував, що любити того, хто невартий любові, значить чинити аморально; а платити добром за зло настільки погано, як відплачувати злом за добро [1,128]. Отже, проповідувати любов до ворогів ще не означає бути гуманістом. Що ж пропонує Я.Козельський замість християнської моралі? На його думку, доволі абстрактні релігійні принципи потрібно змінити суттєво земними цінностями : чесністю, працелюбністю, мужністю. Аналізуючи філософсько-педагогічні погляди Я.Козельського, ми сміливо можемо віднести його до науково-просвітительського напрямку в розвитку педагогічної думки.

Але вітчизняна філософсько-педагогічна думка епохи Просвітництва, перш за все, характеризується пріоритетом етико-гуманістичних цінностей, в рамках яких були розроблені найбільш відомі теорії формування, розвитку та виховання людської особистості. Вагоме місце серед них займає концепція “спорідненого” виховання й освіти Григорія Сковороди. Його філософсько-педагогічні ідеї продовжують дослідження Ф.Прокоповича, Г.Кониського, М.Козачинського, Я.Козельського в пошуках щасливої людської долі, пов’язаної з природним вихованням. Поглядам Г.Сковороди притаманний системний підхід до вирішення проблем людського існування, тому саме він створив по-справжньому цілісне вчення про буття людини, де в одну систему були зібрані онтологія, гносеологія та етика. Філософську основу своєї педагогіки український мислитель виклав в трактатах “Потоп Зміїн” і “Ікона Алкивіадська” в формі теорії трьох світів і концепції двох натур. Але справжнім центром його вчення виступає ідея “спорідненості”. На думку Г.Сковороди, в кожній людині від народження закладено унікальний і неповторний творчий потенціал, деякий природний задум. Розкриття людиною своїх творчих потенцій та їхня подальша реалізація в повсякденному житті дарує їй щасливе існування і насолоду самим процесом життя. Проходження ж по будь-якому іншому шляху є помилкою і неминуче приводить до страждання.

Таке розуміння сенсу людського життя було унікальним явищем вітчизняної філософії і педагогіки. Воно усувало трагічну подвійність, недосконалість, незавершеність у

призначенні, а також природі людей, дозволяло відкинути їм усякий фаталізм і вело до усвідомлення власної волі у виборі життєвого шляху. Розкрити ж свої потенційні “споріднені” можливості людина може лише шляхом самопізнання, який потребує багато зусиль, волі та мужності. Основну мету життя Г.Сковорода вбачає у пізнанні людиною Бога, який разом з нею виступає ідеальним суб’єктом такого пізнання. У більш вузькому розумінні даний принцип “пізнай себе” в інтерпретації українського філософа має своїм змістом пізнання людиною власних природних схильностей до певного виду діяльності, свого дійсного покликання. Таким чином, праця виступає головною умовою щасливого життя; але вона вже не абстрактна за своїм призначенням, а конкретно пов’язана з природою людини. Кожний може досягти щастя через “внутрішній світ, серцеве радіння, душевну міцність” і досягти його можна тільки слідуючи велінню своєї внутрішньої натури. Смісл людського буття український мислитель вбачає у праці, а істинне щастя – у вільній праці за покликанням.

Прагнення щастя є властивим усім людям без яких-небудь обмежень і природа людська відкриває нам шлях до його досягнення. Лихо в тому, що багато людей просто не бажають знати в чому воно полягає: “Джерелом нещастя є наша безпорадність”. Головною причиною такого положення речей, на думку філософа, є неправильне, неприродне виховання, що спотворює основи людської моральності. Тому саме споріднене виховання виступає у Г.Сковороди найбільш вагомим умовою реалізації щастя. Таке виховання, перш за все, враховує природні здібності дитини, її психо-фізіологічні особливості формування і розвитку. На першому місці в ньому мають знаходитись духовно-моральні цінності, з яких складається фундамент людської особистості. Г.Сковорода стверджував, що істинну природу людини характеризує не стільки її розум, скільки “благе серце і добра воля” що і визначають прихильність до здійснення славних вчинків. Він пов’язував щастя з почуттями вдячності, дружби, любові, що спрямовані на оптимізацію людських взаємовідносин.

Серед головних напрямків такого виховання філософ називає моральне, яке відповідає за створення суто людських

рис характеру. Програма морально-етичного виховання надається в педагогічній притчі „Вдячний Єродій”, де ми знаходимо з одного боку, порівняльну характеристику загальнолюдської та дворянської моделей виховання, а з іншого – конкретні рекомендації Г.Сковороди, що до виховання й освіти дітей. Полемічний характер цього твору, написаного притаманною для філософа мовою символів і алегорій, дозволив йому дійти до висновку про величезне значення вдячності в житті людини. Саме вдячність виступає основою моральності людини і тільки від неї залежить, як людина мислить, що вона почуває і як, взагалі, вона поводить у тих чи інших життєвих ситуаціях.

Вдячність, як основа моральних почуттів, на думку Г.Сковороди, пов’язана з любов’ю. Вони мають однакову природу і складають фундамент внутрішньої натури людини. А любов, в свою чергу, є найбільш важливою духовною складовою цієї натури, що відповідає за реалізацію щастя. Так Г.Сковорода пов’язує в одну систему поглядів виховання моралі й духовності дитини.

Також шлях до щасливого життя лежить через виховання ясного розуму, вважає Г.Сковорода. На думку філософа: „Без розуму людина сліпа, не може пізнати де її щастя, де добро і де зло”. Таким чином, розум виступає в системі його поглядів як головний регулятор людської діяльності. А найважливішим завданням розумового виховання він вважає розвиток у дитини інтелекту, її природних здібностей. Взагалі, етико-гуманістична концепція виховання й освіти Г.Сковороди передбачає реалізацію всебічно розвинутої особистості, де поєднуються духовне, моральне, розумове, естетичне та фізичне виховання, необхідне їй для щасливого життя.

Протягом другої половини XVIII століття українська філософсько-педагогічна думка займалася вивченням призначення людини і пошуком шляхів формування її особистості. В рамках цієї дослідницької діяльності було створено ряд етико-гуманістичних концепцій, що відрізнялися високим почуттям гуманізму, демократичною спрямованістю, визнанням активної творчої природи людини, її здатністю самостійно вирішувати проблеми свого життя.

Література

1. Коган Ю.Я. Просветитель XVIII века Я.П.Козельский.М., 1958
2. Кониський Г. Філософські твори : У 2 т. – Т. 1. -К., 1990
3. Литвинов В.Д. Ідеї раннього просвітництва у філософській думці України. К.,1984